

A kérdést e helyen nem zárhatjuk le. Csak utaljunk arra, amit Ady Lajos írt bátyjáról (1923, 50 és 59). A fiatal Ady csaknem egy egész nyáron át Byron *Don Juan*-ját olvassa, Ábrányi Emil mesteri fordításában, nem lankadó lelkesedéssel. Részleteket tud belőle könyv nélkül. Első verskötetéhez Ábrányitól kér előszót, 1899-ben. A befejezett költő is megmaradt „kis álmok örültjének” és embereszeménye ugyanaz, mint a Cyranoé: „Voltam *trubadur*, voltam *bajnok*” (Sötét vizek partján.) Gém-lábú sasok, csodalények mind a ketten.

(Kolozsvár.)

Zolnai Béla.

HERMAN OTTÓ

Amenúyre megszoktuk, hogy egy-egy írónknak, költőnknek, jelesebb művésznek az életét tanulmányok, életrajzi monográfiák, bizalmas kortársi közlések hozzák közelebb az olvasóhoz és örökítsék meg (sokszor egy szobornak hamis pózában) a jövő számára az alkotások mögött álló embert, annyira szokatlan, ha egy-egy tudós életének a részleteivel is megismerkedhetünk ilyen módon. A tudósnak élete is, munkája is elhárítja a közönséget, vagy tán úgy is mondhatjuk, hogy a nagyközönséghez alig jut el valami a tudós laboratóriumi, íróasztali munkájából, csak közhelyek, általánosságok. Csak legkritikábban, egy-egy polémia hívja fel a figyelmet, rendszerint hálátlan formában, a tudósi munkára. Ha már munkájukról is alig tudni. még kevesebb válik közismertté életükből, holott küzdelmeivel, szenvedéseivel, a diadal és csapás törvényszerű fordulóival életük nem egyszer van olyan izgalmas és különös, zaklatott, vagy kibékítően harmónikus, mint a művészet, irodalom valamelyik nagy teremtőjének. De ez az élet s ez a munka egyedül a valóság jobb megismerésére, az igazság tisztább megértésére, mélyebb belátására irányul, aszkétikus fegyelmezettséggel, folytatja az elődök munkáját, igyekezőn jobban megérteni, amit azok kutattak, hogy majd így vegyék át tőle is a kutatás szerszámaina a tanítványok. Mesterek és tanítványok ilyen csendes, alázatos küzdelme a tudomány, ez teszi ki a különböző tudományok történetét is, érthető, hogy a szenczációkra éhes közvélemény alig fordul feléje.

Annál örövendesebb és meghatóbb, ha egy hűséges tanítvány állítja emléket mestere életének s munkásságának. A magyar tudomány története kevés ilyen művet ismer. A magyar néprajz azonban hivatkozhatik ilyen műre is: L a m b r e c h t Kálmán írta *Herman Ottóról*.

Igaz, ezt is meg kell mondanunk, hogy Herman Ottó élete merőben különbözött a megszokott, csendes tudósi élettől. Valósággal kínálkozott életrajzi témának. Nehéz, küzdelmek, autodidakta láz, szegénység, szenvedélyes politikai pályafutás, éles hírlapi viták, roppant termékenység egészen különböző tudományok területén és mindenekfölött egy szuggesztív, hódító egyéniség: mindezt ott munkál Herman Ottó élete és művei mögött. Valóban, érdemes megismerkednünk vele.

A mai magyar néprajz négykötetes tudományos összefoglalása, az első teljességre törekvő összefoglalás, első oldalán Herman Ottó emlékezetének hódol, egy egész tudós nemzedék munkásságát neki ajánlja.

Ebből a hódoló elismerésből, mely „a magyar tárgyi néprajz alapvető mesterének” nevezi Hermant, valósággal az tűnik ki, hogy ő volt Magyarországon egy új tudomány megindítója. Ha nem is ilyen jussal, de ugyancsak alapvető munkásságáért a magyar természettudomány is egyik alapvető mesterének tekinthetné, amint tekinti is, hiszen munkássága itt is döntő jelentőségű, monográfiái, tanulmányai, az általa szervezett *Ornitológiai Központ* mind arra mutatnak, hogy munkásságának tán a néprajznál is gazdagabb ágazata a természettudományos. Kicsinyesség lenne minden ilyen összehasonlító vita egy életmű előtt, melynek belső egysége, szerkesztési története fejlődése félreérthetetlen. Herman Ottó még a múlt század utolsó nagy polihisztorai közé tartozott. A legismertebb volt ezek között az öreg Brassai Sámuel, aki egyszerre foglalkozott szanszkrit nyelvészettel, általános filológiával, természettudományok különböző ágazataival, matematikával, kitűnő zenész is volt és élete végén összehasonlító irodalomtörténeti és folklorisztikai folyóiratot alapít Meltzl Hugóval. Ilyen volt Pulszky Ferenc, az archeológus, ilyen idősb Szily Kálmán, Herman Ottó mindvégig hűséges barátja és pártfogója nehéz ügyeiben, aki természettudós, mérnök volt s élete végén oly szenvedéllyel veti magát a nyelvészeti kutatásokba, hogy egyebek közt egyik legjelesebb szótárunkat, a *nyelvújítás szótárát* is neki köszönhetjük. Ez a kor még érezhetett valamit Európa diadalmas nagy pillanataiból, mikor még egy-egy lángelme magába foglalhatta az egész ismert világot, világképe egyetemes volt a szó igazi értelmében, mint Leonardo da Vincié s mint a legmagasabbrendűen minden bizonnyal Goethe életművében tükröződik egyszerre démonikusán s könyörtelen harmóniában mindaz, ami az európai műveltséget, humánumot jelenti.

A XIX. század természetesen már szerényebben s szegényebben valósíthatta meg csupán Leonardo és Goethe univerzalizmusát, kiesett a művészet és tudomány egysége, csak a polihisztori, a mindent-tudó igyekezet maradt meg. Herman Ottó e polihisztorok rendjébe tartozik s e mai, szakemberekre, részlettudományokra szabdaltnak világból, amit előír a munkamódszer és a kutatás ma már kivétel nélkül mindenkinek, ebben a mai világban már csodálattal, sőt némi megbocsájtó iróniával tekintünk a mindent-tudók rendjére. Könnyű aztán ma bizonyítani, hogy egynémely részletben tévedtek, hogy sokszor feltevéseik ingatag alapokra épültek. Igaz, ezek a tévedések tagadhatatlanok, viszont ma már néma ajkaik azt felelhetnék e vádra, hogy volt egységes látomásuk a világról, látták az egészet, polihisztori igyekvésük hálóból igyekezett fogni a mindenséget a csillagok mozgástörvényeitől a szanszkrit hangváltozásokig, a madarak vonulási rendjétől kezdve a pásztorfaragásokig, — az egész mindenséget akarták megérteni s értelmezni is, egyszóval: volt filozófiájuk. Ez a fausti mohóság teszi az európai embert s ez ég még ma is minden igaz kutatásban, ha módszerei már csak a világ egy szűk kis területének felderítésére korlátozzák is.

Ennek a mohóságnak a lángja égett Herman Ottóban. Élete a felvidéki kisvároskából. Breznóbányáról indul el. Ott született 1835 júniusában, Herrmann Károly breznóbányai kamarai kirurgusnak a portáján. A felvidéki német fiúból, aki ifjúsága egyik döntő szakaszát rá-

adásul Bécsben tölti; tüzes magyar sovinszta lesz, K o s s u t h egyik legjelentősebb politikai párthíve, kihez majd minden évben ellátogat Turinba. Nevének két *r* és két *n* hangja közül egyet-egyet elhagy, hogy magyarul hangozzék. Az önkéntes és szenvedélyes asszimilációnak egyik legérdekesebb példája H e r m a n O t t ó, akit pedig ifjúságának nyomora s férfikorának nehéz esztendei nem vonzhattak volna a magyar élethez. Nem is holmi anyagias szempontok, hanem a lélek vágyódása és ragaszkodása tették magyarrá. Büszkéek lehetünk erre a vágyra és ragaszkodásra.

Édesapja maga is neves ornithológus volt s kapcsolatai voltak a madárvilág jeles külföldi tudósaival s a magyar P e t é n y i János Salámonnal, kinek kis munkája oly döntően befolyásolja a fiatal Herman Ottó gondolkodását. A kis gyerek kalandozásai során megismerkedik a felvidéki erdők minden szépségével, már ekkor madarászodik, megtanulja a madártömést is. Egyik ilyen kalandozása során fázott meg annyira, hogy egészen a sükettségig fajuló nagyotthallást szerez betegségéből, ami nem kis mértékben lesz okozója gyanakvó és indulatos természetének. A család Erezsnébányáról Diósgyőrbe kerül s középiskolai tanulmányait a közeli Miskolcon kezdi meg. De nem fejezi be soha. A szabadságharc kitörése annyira fellelkesíti, hogy a tizenöt éves kislány egyik barátjával megszökik, s a tűzértséghez akar beállni ágyútisztogatónak. De a vézna, fiatal fiút hazaküldték, hiányzott az apai engedély is. A szabadságharc elvesztése után hallani sem akart az iskolába járásról, pedig a régibb bizonyítványai mind jeles eredményekről tanuskodnak. Elhatározza, édesapjával egyetértésben, hogy mesterséget tanul. Először egy miskolci lakatoshoz kerül, majd ettől a durva embertől elmegy, s a korompai gépgyárba szegődik. Innen megy aztán Bécsbe, hogy a politechnikumra beiratkozzék s szakmai tudását elmélyítse.

Ekkor kezdődik meg számára a nehéz élet. Édesapja meghal s a nagyszámú család magára marad. Neki is ott kell hagynia a politechnikumot, nem tellik rá, helyette 1854 és 1856 között különböző bécsi cégek-nél szolgál géplakatosként. A későbbi tudósnak, politikusnak volt módja megismerkednie most és az elkövetkezendő években a sokszínű s ötleteiben kifogyhatatlan nyomorúsággal. De kitűnik már ekkor is elnyomhatatlan akarateréje, a szegényeknek ez a félelmes erőtartálékja, amely az asztalosinas M u n k á c s y Mihályt is a magosba vitte, amely a cselédsorban elmerült J á s z a i Mariból a nagy tragikát faragta. A koplaló bécsi géplakatos szabad idejében a császári udvari ügynevezett „Naturalienkabinett“-be jár el, hogy természettudományi ismereteit gyarapítsa. Itt ismerkedik meg Karl B r u n n e r von Wattenwyll-el, a rovartan jeles osztrák kutatójával, aki megismerve a fiatal géplakatos rajztudását, vele illusztráltatja munkáit. Alighogy elmélyed munkája mellett, szenvedélyének tárgyában, a sors ismét újabb próbának veti alá. Azt hívé, hogy nagyot-hallása miatt alkalmatlan a katonaságra, nem is jelenik meg a köteles sorozáson. Ezt aztán a katonai hatóságok szökevényesség bűnének tekintették s büntetésül 1857-ben tizenkét évre sorozzák be. A nagyotthallását, ami majd halálát is okozza, szimulálásnak veszik. Szorgalmáért „csupán“ öt évvel szabadul egyik feljebbvalójának jóvoltából. Először Zólyomba vezénylik, majd az olasz-osztrák háború kitörésekor őt is a harctérre küldik.

Tudományunk szerencséjére ezredét másfelé vezénylik. Előbb Zarába, majd Fiuméba, ahol meglátja a tengert, nagy szerelmét. Partján hétszámra kóborolt s különféle csigák után kutatott. Ezután Raguzában töltött két évet s innen szabadul 1861 őszén. Először hazatér, madarászik a Bükk erdeiben, de ebből bizony meg nem élhetett s 1863-ban már Kőszegen keresi kenyerét — mint fotográfus. Itt ismerkedik meg Chernel Kálmánnal, a nagy madártani kutatónak édesapjával s ez az ismeretség nem kis mértékben járul hozzá tudásának bővítéséhez. Ebben a körben bátorodik fel, hogy pályázatát beadja a kolozsvári *Erdélyi Múzeum-Egylet* konzervatori állására, melyet Brassai Sámuel hirdetett és a saját zsebéből fizetett. Az állást Herman Ottó nyeri el.

Még nincs harminc éves, mikor Kolozsvárra jut. Kolozsvár szellemi élete ekkor is tündöklő, mint története során annyiszor. Itt van Mikó Imrének „udvara“, valóságos udvar: Herman emlékezései szerint a gróf felkelésekor ágyához gyülekezve beszélnek meg itt a politika, társadalom, irodalom kérdéseit. Itt él Brassai, Kriza János, a székely népköltészet országoshírű gyűjtője s nagyramenendő tudósok serege, Finály Henrik, Török Aurél, Szabó Károly. A kolozsvári *Magyar Polgár* szerkesztőségének tagja között van az előbbiektől mellett Mentovics Ferenc, a költő, Szilágyi Sándor, P. Szatmári Károly. A múzeum gyűléseire bejár a geryeszegi gróf, Teleki Domokos. S még sorolhatnók fel a neveket, a kolozsvári közélet, irodalom s tudomány kisebb-nagyobb csillagait. Ebbe a körbe került bele a fiatal Herman Ottó: kell-e jobb ösztökélő egy szellemileg friss, tanulni és teremteni vágyó férfinak?

Hét évig dolgozott itt. Kóborol, gyűjt a Mezőség vidékein s bár ekkor még csak a természettudós érdeklődésével, de már most is figyeli a nép életét s a néprajz felé vonzódása már ezekben az első cikkeiben is megfigyelhető, amint erre Lambrecht Kálmán figyelmeztet. Mondhatni, ezekben az években bontakozik ki egész egyénisége, hiszen Kolozsvár nem úgy fogadta, mint valami múzeumi madártörmőt, íélig-meddig altisztet, hanem nyomban bevették a társaságba. Ez is jellemző vonása lehet Kolozsvár szellemi magasrendűségének: az embert nézték, nem az állást, amit voltaképpen az öreg Brassai bácsi tartott fenn a saját zsebéből. Beleveti magát már itt a társas barátkozás csendesebb vitái mellett a politikai életbe, újságíróskodik, hogy szűkös keresetét kipótolja, valósággal képviselői korteskedést visz végbe. Politikai eszméihez fanatikusan ragaszkodik, még újságját is otthagyja, mikor az enged ellenzéki álláspontjából. Ő haláláig ellenzéki marad, Kossuth párthíve, Tisza Kálmán ellenfele. Természettudományi kutatásai már itt is sokirányúak, a rovartan, a pókok élete, a madarak természetrajza foglalkoztatja, de kirándulásain, vadászatain ezer más is leköti figyelmét. Az az ember, aki sohasem tud kizárólag eggyel foglalkozni. A kolozsvári életét végül nemcsak politikai makacssága keseríti el, hanem anyagi helyzete is annyira bizonytalan, hogy otthagyja a várost. Egy földbirtokos barátjánál húzódik meg s csak tudományának él, de türelmetlen természete nem tűri ezt az életmódot. Már arra gondol, hogy elfogadja régi bécsi mentorának ajánlatát, aki egy nagyobb mű megírására Bécsbe hívja, hogy utána egy tervbevett afrikai

expedícióra küldje el, Kamerunba. Ezt a tervét azonban megtudta a Természettudományi Társulat felvirágoztatója, Szily Kálmán, mindvégig hű barátja: neki köszönheti a magyar tudomány, hogy Herman Ottó a miénk maradt. A Természettudományi Társulatnál kivívta, hogy Herman egy nagyobb mű megírására megfelelő összeget kapjon. Ennek az engedélyezett 1600 forintnak köszönhetjük Hermant és első nagy művét, mely a magyarországi pókfaunáról szól.

Ezzel a művel emelkedik magosra Herman Ottó pályája s ezzel le is zárul mintegy életének romantikus korszaka. Nem mintha ezután már anyagi jólétben élhetett volna. Élete szinte házasságáig erős küzdelemben telt el s haláláig alig emelkedett ki a szerény polgári keretből. Kimaradván a képviselőségből, jóideig ismét nehéz gondokkal küzdött. Élete ezután is örök zajlás. Több cikluson át ellenzéki képviselő, szenvedélyes szónok. Országos ügyet a zömök, lengő szakállú Herman Ottó nélkül el sem képzelhetni, hirdeti a kiegyezés országában Kossuth igazát, nagy társasági életet él, szervez, külföldi utakat tesz, tudományos kongresszusok vezetője, elnöke, megalapítja az Ornitológiai Központot, résztvesz a *Néprajzi Társaság* megszervezésében, sőt annak rövid ideig legfontosabb személyisége. Immár nemcsak természettudományi, hanem néprajzi tanulmányokat is ír. Munkássága egyre hatalmasabb; könyveinek, cikkeinek csak felsorolása is harminc szótárszerűen szedett oldalt tölt be Lambrecht idézett könyvében. A nagy külföldi tudományos társaságok tagjaik közé választják. Az egyszerű lakatosinas, majd madártűmő, múzeumi segédőr így lesz a századforduló idején a magyar tudományosság szinte legjelentősebb alakja. 79 évet élt, ifjúkora kezdetén tört ki a szabadságharc s a balsejtelemtől gyötört aggastyán a világháború első telén halt meg, 1914 decemberében: a süket tudóst egy teherkocsi ütötte el a Múzeum-körút és a Kossuth Lajos-utca sarkán.

Herman Ottó munkásságában legjelentősebb a néprajzi. A magyarországi tárgyi néprajz alapjainak, módszereinek lefektetése s első rendszeres kidolgozása az övé. Nemcsak tevékeny részese a Néprajzi Társaság megalakulásának, s a Társaság folyóiratának, az *Ethnographia*-nak, hanem ő szervezi meg a milleniumi kiállítás magyar anyagát, a külföld előtt is ő jelenti az első nagy magyar néprajzi kutatót a *magyar halászatról* szóló alapvető jelentőségű két kötetes munkájával.

A néprajz felé szintén természettudományos érdeklődés vezet, ebből az érdeklődésből, a halakkal való foglalkozásából nőtt ki a néprajzi. Egy részletkérdés, egy halnév felderítésével kapcsolatban fordult a magyar halászelet felé. A magyar és összehasonlító néprajz tudományának ebben a korában, a hetvenes években, még természetes volt a néprajz és a természettudományok kapcsolata. A korai romantikus kezdetek, népköltészeti rajongások után ez a kor már a pozitívista és természettudományos (ahogy az angol név is mutatta: antropológiai) eszközökkel igyekezett megalapozni a néprajz tudományát. Legjelesebb német és angol néprajzi kutatók e korban mind természettudományos műveltségűek s módszerük is ilyen. Csak a századforduló s a mi korunk hozza a nagy változást s teszi szellemi és történeti tudománnyá a néprajzot. Herman még joggal hihette, hogy a néprajz kérdései megoldhatók a ter-

mészettudós módszereivel, bár éppen a legtermészettudományosabbnak tetsző témája, a magyar nép arcáról és jelleméről szóló, mutathatta e módszer csődjét előtte is.

Néprajzi munkásságát, ha eltekintünk kisebb cikkeitől és bírálataitól, három nagyobb kérdés foglalkoztatta. Az egyik az *ősfoglalkozások* köre (az elnevezés is tőle származik s a német tudomány átvette ezt a kifejezést), mint a halászat, a pásztorok élete, a pásztori faragó művészet, szókincs. A másik a *magyar ház* kialakulásának, morfológiájának és fejlődésrajzának kérdései s végül a már említett munkája, mely egyben vita-írat is volt: *A magyar nép arcza és jelleme*. Történeti értéke, indító szerepe mind a három körben kifejtett néprajzi munkásságának volt, számunkra ma mégis a legértékesebb és legmaradandóbb művei minden bizonynyal az ősfoglalkozások körébe vágó monográfiai és dolgozatai. A házról szóló munkásságát ma már inkább ellenfelének, Jankó Jánosnak bírálata alapján nézzük, a magyar nép antropológiájáról szóló zseniális, de rendszertelen műve fölött szintén elhaladt az idő. De a halászatról, a pásztoreletről, a pásztori fafaragó művészkedésekről, a pásztorok nyelvkincséről szóló munkálatai mindaddig értékesek s időtállóak maradnak, amíg valaki is műveli a magyar néprajzot. Ha az összehasonlításait, őskori és primitívekre vonatkozó analógiáit már nem mindenben érezzük helyesnek, annál értékesebb ma is a magyar anyaggyűjtése és feldolgozása. Hogy a magyar nép nyelve éppen nem szegény, azt Herman néprajzi munkálataiból is megtudhatjuk, hiszen az általa gyűjtött halászati műszavak felülháladják a kétezeret, nem is szólva a pásztori szókincsről, amelyben csak az ostor alkatrészeire több mint húsz szót tud népünk. Inkább az derült ki, hogy a nép nyelve végtelenül színes és gazdag. Néprajzi munkásságában ez volt az egyik nagy élménye, ami azt is mutatja, hogy a néprajznak nemcsak tárgyi, hanem szellemi vonatkozásai is érdekelték. Erre mutat különben a pásztori népművészet s egyáltalán a népi életformák iránti nagy érdeklődése is. Hiszen más módon a milleneumi kiállítás néprajzi részét sem tudta volna olyan elmélyedéssel és megjelenítő erővel rendezni. Néprajzi munkásságát éppenúgy a teljességre, az egész élet megjelenítésére való törekvés jellemezte, mint egyéb műveit, mint egész munkásságának belső szellemét.

Ezért fordulhatunk ma is tanulékony szívvel feléje. Nemcsak az utódok sokszor lélektelen hálálkodása, de a tanítványok termékeny alázata is hozzá fűz minden néprajzi kutatót. Népünk megismerésére ma is egyik legjobb mesterünk.

(Budapest)

Ortutay Gyula.